

עורך: עידו בסוק
מערכת: אורה רינגל, אורה מלול, דליה איתן,
אירית וולשטיין, רבורה משה, רות דה-זיהנס
יועץ: רינה כהן

דפני הדרנה
לאורי האולפנים

גיליון ל שבט חשויה ינואר 1995
ההליך השלום

עתים

יוזם במים סוערים

אנו פותחים בסדרה חדשה של עבודים - בנושא המרכז של מערכת החינוך השנה: תהליך השלום - ישראל במזרח התיכון. מרי שנה מתלבטת הנהלת האגף כאשר לאופן יישומו הראוי של הנושא המרכז במערכת האולפנים: האם כל נושא מרכז שקבעה הנהלת משרד החינוך - מתאים גם למערכת שלנו? ואם כן, מה הנוף המיוחד המוקנה לו אצלנו ואיך הופכים את הוראת הנושא לאמצעי יעיל למימוש צרכי הלימוד הייחודיים לאולפן?

השנה הוחלט שלא 'להתעלם' מן הנושא המרכז, אולם לא להסתפק בטיפול בתוכני הנושא - החשוב והמהותי ללא כל ספק - אלא להשתמש במידה מסוימת, בנושא לצורך טיפוח מיומנויות, בעיקר מיומנות ניהול הדיון (דרכי ויכוח ושכנוע) והטיפול בנושאים אקטואליים באופן כללי.

מובן שאין בכוונתנו להתכחש להיבטים התוכניים העשירים של הנושא: תולדות הסכסוך הישראלי-ערבי, הבעיה הפלשתינאית, מוקדי הוויכוח בציבור הישראלי בנושא 'השטחים', מהות השלום וכדומה. לשם כך יוצאת לאור על ידי האגף חוברת מיוחדת, פרי עטו של ד"ר יוסי ויליאן, הסוקרת בלשון תמציתית, אך בידענות ובכשרון ניתוחי רב, את

דיון הוא משימה לא פשוטה למורה, אם כי היא חבויה-ממילא, בין שהוא מודע לכך ובין שלא, בתפקידו. מדובר, עם זאת, בעניין 'מקצועי' ולא ניתן להקנות כישורי הנחיה שלמים בחוברת אחת. כוונתנו רק להעמיד את המורה על כמה מעקרונות המקצוע הזה, כדי לאפשר לו לערוך דיון 'חיובי', פורה - וגם מקדם את ידיעת העברית ויכולת ההתבטאות בה - בכיתה.

בארנו

ניהול דיון בנושא שנוי במחלוקת

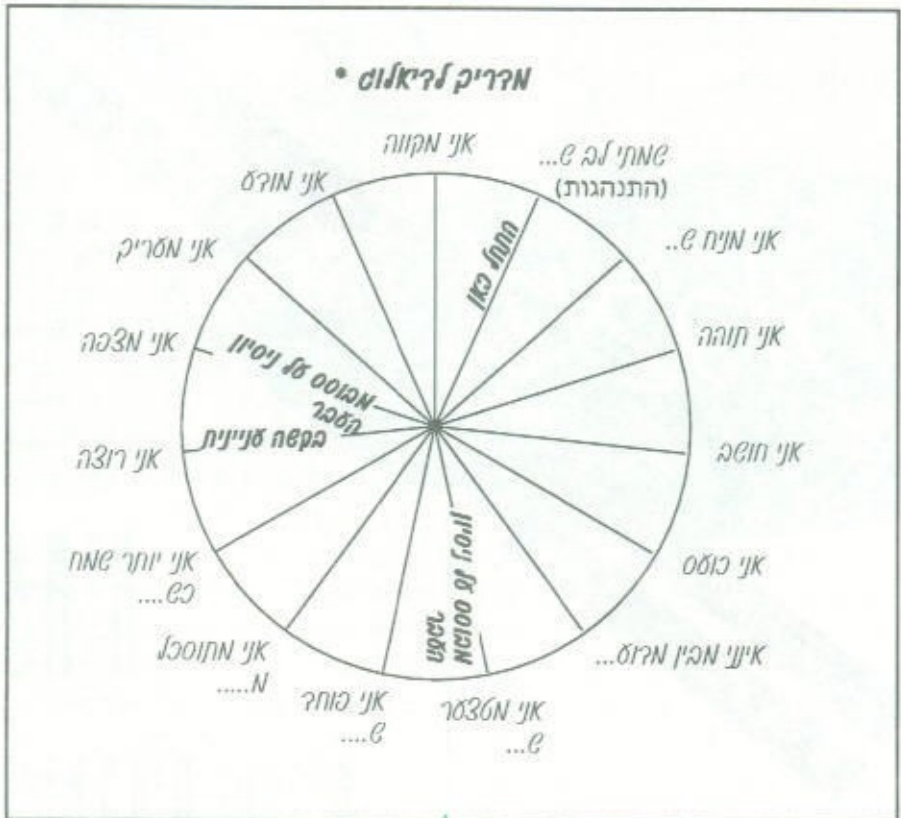
'חווה' בין המורים לתלמידים

אנו יוצאים מהנחה שישנן כמה בעיות המכבידות על עריכת דיון מסודר, ממוקד ובונה בכיתה אולפן: העדר כישורי הנחיה אצל המורה; העדר מיומנות דיון אצל תלמידים בכלל; שוני בתרבות הדיון אצל העולים מבריה"מ-לשעבר ביחס למקובל בישראל; מטענים רגשיים אצל התלמידים (וגם אצל המורה) הקשורים ביחס לנושא הטעון ועלולים להסתות את הדיון לאפיק התפתחות לא רצוי. ברצוננו להרגיש, עם זאת, שאיננו חוששים

תולדות הסכסוך הישראלי-ערבי עד היום, ודאי שלכל אחד מהמורים באולפנים יש ידע לא מועט בנושא, בעיקר כעניינים האקטואליים-הפוליטיים השוטפים, אך ראוי שהמורה יעין בחוברת זו וכן בחומר היסטורי נוסף (העוסק ב'מאורעות' בתקופת היישוב, במלחמות מאז הקמת המדינה, בבעיית הפליטים ועוד) כדי לסדר ולהעמיק את ידיעותיו וכדי להיות מסוגל להעשיר ולארגן את הידע הדל (בדרך כלל) של תלמידיו ולהוציאם מן המעגל של דעות קדומות והתייחסויות 'אוטומטיות' שאינן מבוססות על מידע ממשי.

עם זאת, בהתבסס על ההכרה הדידקטית המנחה אותנו, שהמורה באולפן אינו מרצה, ושאל לו להיסחף להצגה בלתי מבוקרת של נושא בעייתי ושנוי במחלוקת, הוחלט, כאמור, להפוך את נושא השלום למכשיר (ומכשיר מרותי למטרה, כפי שיובהר להלן) לטיפול בדיון בכלל, ולדיון בנושאים אקטואליים בפרט, ולמקומו של המורה בפיתוח וטיפוח 'תרבות הדיון'.

בחרנו לעסוק בחוברת הראשונה בנושא: ניהול דיון בנושא שנוי במחלוקת - כשהתלמידים עומדים במרכז והמורה משמש בעיקר כמנסח 'חווה הדיון', כקובע את מבנהו הכללי וכמתח-חטים בין דברי תלמיד לדברי חברו. הנחיית

מ'קונפליקטים' בין דעות. עצם קיומם של קונפליקטים במסגרות השונות של חיי אנוש - בחיי המשפחה, במקום העבודה, בחברה ובמדינה בכלל - הוא עובדה חיובית, במידה רבה, הגורמת לקידום ויצירת ההיבט השלילי בקיומם של קונפליקטים מתחיל כאשר חודרים אל מערכת היחסים ביטויי כעס, רצון להשפלה ודחייה. כדי להתגבר על חסמי התקשורת ויצירת דיון לא-מאוון, לא-פורה, משעמם ופוגע, אנו מציעים שהמורה והתלמידים ינסחו ביניהם 'חוזה לדיון'.

את סעיפי החוזה המוצעים להלן ניתן לאמץ בשלמות או באופן חלקי - הכול לפי אופי הכיתה, המורה, הרכב אוכלוסייה התלמידים:

1. תיקבע מכסת זמן מרבית לכל משתתף בדיון. אפשר להשתמש לצורך זה בשעון-עצר (סטופר). לפחות במהלך הדיונים הראשונים, כדי להרגיל את התלמידים לדיון-העצמי המתחייב מכך. קביעת מכסת הזמן השווה תמנע השתלטות של תלמיד מסוים על הדיון מחד (תופעה מוכרת למדי בכיתות), ומאידך תיצור סבלנות כלפי התלמיד האיטי או המהסס.

דגם דיון - כללי

2. התלמידים ימתינו בסבלנות לסיום דברי הדובר. אין להתפרץ לדבריו באמצע, אלא אם נקבע בחוזה המשותפתים קריאות-ביניים. מאחר שהתלמידים יודעים שכל אחד יסיים את דבריו בזמן, הם אמורים להיות מסוגלים להקשיב לו בשקט.

3. תפקידו המרכזי של המורה 'לשקף' את דברי התלמידים (ראו ביתר הרחבה להלן). לאחר שאחד המשתתפים אמר את דברו, המורה ינסח את הנקודה המרכזית בדבריו של המשתתף ויציב שאלה לצורך קבלת הבהרה או כדי לקדם את הדיון לשלב הבא.

4. אין מתייחסים לאדם (לתכונות הדובר) אלא לדעות. אסור, או מאוד לא רצוי, לומר 'הוא לא יודע (לא מכיר את העובדות)', 'הוא טועה', 'הוא פשיטט/ שמאלן', 'לא נאמן למדינה', אלא יש להגיב על הדעה המושמעת.

5. התלמידים יעדיפו לשון 'אני' על פני לשון 'אתה' (ראו ציור המדריך לדיאלוג). כדאי לתרגל עם התלמידים מבעים כגון: אני חושב, מניח, משער, שמתי לב ש... אני מודע לכך ש... ולכוון אותם להעדיףם בדיון על פני: 'אתה הרי חושב ש...', 'אתה מוכן ל...', 'מה אתה בכלל...', 'איך אתה מעז ל...'

* למעוניינים בהעמקה והרחבה - קיימת אפשרות לסדנת פניות: למחלקה למשפחה, הורים וקהילה, האגף לחינוך מבוגרים.

מהות התפקידים:

* התלמיד (או קבוצת התלמידים) שנבחר לשמש מציג, מעלה את הסוגיה שלגביה הוא מבקש מהכיתה חוות דעת, הסבר וכד'. עליו לתאר את הבעיה תוך סיפוק מרב המידע הידוע לו עליה ותוך הצגה כנה של קשיי פתרונה (את המידע הוא ישאב מחומר קריאה שקיבל מהמורה או מעיתונים שקרא או משיחה קודמת בכיתה בהדרכת המורה);

* השואל (או השואלים) משמש כמראיין של המציג (או המציגים): הוא שואל אותו שאלות הבהרה, כדי להוציא ממנו מידע נוסף הידוע לו, לחשוף בעיות נוספות שלא הזכירו וכו'.

* היועץ (או היועצים) משוחחים גם הם עם המציג, אולם לא כמראיינים אלא כמי ש'תורמים' מן הידע שלהם בנושא, מהבנתם הם אינם מנסים לשכנע את המציג אלא רק להראות לו דרכי פעולה חלופיות ולהצביע על קיומן של תפיסות אחרות. הרגש בדבריהם הוא על 'הגדרה מחדש' של הבעיה ועל העלאת חלופות שונות לפתרונה.

* הבקר, מעניק המשוב (או קבוצת הבקרים) משמש כצופה ומאזין רוב הזמן. רק לאחר שהסתיימו שלבי ההצגה, השאלות והיועץ, הוא נותן משוב המופנה בעיקר אל המציג (מציגים) משי"ב).

הנחתנו היא שמבין הרגמים השונים של יחסי מורה-תלמידים בדיון (מורה במרכז במשך כל זמן הדיון/מורה במרכז בחלקי זמן - בפתיחה ובסיום/מורה במרכז לפי התפתחות הדיון), הרגם השלישי הוא העדיף לענייננו. בדגם זה המורה רק מקשר בין חלקי הדיון. הוא מתפעל את התלמידים בנקודות של ירידת-מתח ופועל להורמת הדיון על ידי הצגת שאלות למי שלא השתתף בו עד עתה. המורה ממלא, בהקשר זה, תפקיד של נותן לגיטימציה (יצירת קשר עין עם התלמיד, קירבה פיזית, הנהון בראש, אישור מילולי כגון: 'יש גם דעות כאלה...'), עידוד, שיקוף (תמצות מילולי של דברי התלמיד שדיבר אחרון: יוסף אומר ש...), הבהרה ('אני הבנתי שאתה טוען ש...'), תוספת ידע, הפגת מתחים, קביעת מסגרת.

המורה יכול גם למנות את אחד התלמידים כמנחה וכמי שימלא את התפקידים שהוזכרו להלן. אפשרות נוספת, שהיא חשובה הן לוויסות המתחים בכיתה והן להפעלת התלמידים בכיתה (גם מבחינת 'חלוקת התפקידים הלשונית') הוא מינוי תלמידים או קבוצות תלמידים בכיתה לארבעה 'תפקידים': מציג, שואל, יועץ, בקר (ובראשי תיבות: משי"ב).

להלן מספר הפעולות המאפשרות דיון חי ויעיל בנושא שלנו.

1. הרמיה של דיונים בין הצדדים בסכסוך. המטרה, במקרה זה, לחדר את הבנת הבעיה אצל התלמידים ולהציג את הנושא מנקודות-מבט שונות של המעורבים בסכסוך. התהליך: הכיתה מתחלקת לקבוצות - יהודים-ישראלים; פלשתינאים; נציגי מדינות ערב שעשו שלום עם ישראל (מצרים וירדן); נציגי מדינות ערב שעדיין במצב מלחמה איתנו (סוריה, עיראק, לבנון)*. כל קבוצה מתבקשת לעשות שני דברים: לדון בנושא מההיבט המיוחד לה ולהכין להצגה את נקודת המבט שלה על הסכסוך; לחבר כ-6 שאלות שאנשי הקבוצה היו רוצים להציג ליתר הקבוצות (2 שאלות לכל קבוצה) - לקבלת מידע נוסף, פרטים על ההשקפה של הקבוצות האחרות לגבי הסכסוך (מתי תחזירו לנו את הגולף? למה אסר לא בא לירושלים?).

לאחר העבודה בקבוצות, כל צד מציג את זווית הראייה שלו על הסכסוך בפני מליאת הכיתה, ונציגי כל הקבוצות האחרות שואלים אותו שאלות (על פי מה שהכינו בקבוצה וגם על-פי העניינים שהעלה במליאה). המורה יוסיף שאלות משלו, כדי לעורר את התלמידים להרחיב את דבריהם: אתה יכול לתת דוגמה? אני לא מבין, אתה יכול להסביר לי? אתה יכול להוסיף עוד פרטים? למה אתה חושב כך? אילו היית במקומו, מה היית עושה? מה מעניין אותך לדעת בנושא הזה?

2. 'פופוליטיקה' בשיטת 'הביסא החם'. המורה מכריז על נושא הדיון. קבוצת תלמידים מוזמנת לשבת מול הכיתה ולהשמיע דעות בנושא - בעד ונגד. לדוברים יסיעו מבעים ודשמים על הלוח: אני חושב ש... לדעתך... אני משוכנע ש... אני מסכים/מתנגד, יש לי ספק, חא טוען ש...

תלמיד שהשמיע את דברו, יחזור למקומו בכיתה, ותלמיד אחר יחליף אותו.

3. דיון ב'שני מעגלים'. התלמידים מסודרים (בישיבה או בעמידה) בשני מעגלים, חיצוני ופנימי. בידי כל תלמיד דף ובו רשימת היגדים אחידה (ההיגדים יכולים להיות: ההסכם באוסלו חא טוב, ערפאת משקר כשהוא אומר שהוא

* אפשרות אחרת - לבקש מנציגי הקבוצות להיות עורכי-דף של הצדדים בסכסוך.

על בסיס הבנה זו, בר-אדון מציע לפתוח את הדיון בנושא השלום בעיסוק ב'דינמיקה' המתרחשת בחיי הפרט, במישור היומיומי.

כך, למשל, הוא מציע הפעלה שבה תחולק הכיתה לקבוצות של 2-3; כל אחת מהקבוצות תקבל מספר מאפייני התנהגות (נימוס, נחמה, כעס, דאגה, צער, שקר, סבלנות, חיבה, אכזבה, אמון) ותצטרך 'להציג' בפני מליאת הכיתה את מאפייני ההתנהגות שקיבלה. אחרי ההצגות, אפשר יהיה לדון בכיתה בשאלות: מה הרגשת כשהתנהגו כלפיך בכעס/איום/חיבה? האם רצית לענות באותה צורה? האם אתם יכולים לספר על מקרים דומים שקרו לכם?

אפשר להתקדם מכאן הלאה, אל הנושא הציבורי-הפוליטי. צריך שהתלמידים יכירו (יש להניח שרובם מכירים בכך) שניסיון להבין את הצד שכנגד, אין פירושו קבלת עמדותיו. בדיון יש להבחין בין עובדות (תיאור אירועים בהקשר זמן ומקום מסוימים), דעות (השערות, השקפות), אסוציאציות ('הדבר מזכיר לי...'; 'שמעתי ש...') - לא בהכרח רלוונטיות), הערכה (מבוססת על שיקול דעת, על אומדן יחסים בין סיבה לתוצאה) ומסקנות (הצעות לפתרון, לכיוון לעתיד).

כאשר קיים סכסוך ממושך בין מדינות או בין קבוצות חברתיות או עדתיות שונות, מתלווים לו - ומקשים על פתורנו - דעות קדומות רבות. כדי לטפח גישה מציאותית יותר, בדיקה דייקנית יותר של המציאות ונכונות להאזין לצד שכנגד, מציע בר-אדון את ההפעלה הבאה: לתת לתלמידים 'דעות' של משפטי דעה-קדומה (לכל קבוצה רצועה אחרת): 'אין להאמין לערבים', 'עבודה ערבית חא תמיד גרועה (רעה)', 'הפלשתינאים רק רוצים לזרוק אותנו לים', 'ההתנחלויות מפריעות לשלום', 'לא יכול להיות דו-קיום (קו-אקזיסטנציה) בין היהודים לערבים', 'הציונות חא אימפריאליזם'.

בפני מליאת הכיתה, תלמיד אחד מן הקבוצה יצטרך 'להסביר' או 'לנמק' את הדעה הקדומה, ותלמיד שני ינסה להפריך אותה. הכיתה תצטרך לדון: מאין נובעת הדעת הקדומה? האם יש לה בסיס? מה הרע (הנוק) שהיא מביאה?

רוצה שלום, הגולן חשוב לביטחון של ישראל וכו'). כשניתן סימן מוסכם (כגון צלצול), כל זוג תלמידים, אחד מן המעגל הפנימי ואחד מן המעגל הפנימי, מסתדר זה מול זה ודן בהיגד הראשון שבדרך. הדיון בכל היגד אמור להיות קצר (2 דקות) - אני מסכים ל... אני מתנגד ל... אפשר לדון ב-10 היגדים במשך 20 דקות. אחרי 20 דקות, כדאי לשבת במליאת הכיתה ולהשמיע 'חוויות' - על מה הסכימו, במה השתכנעו. (הערה: הפעלה זו מתאימה לכיתה מתקדמת למדי. למתחילים, ניתן לתת היגדים, שעליהם עונים ב-כן/לא או מסכים/לא מסכים.)

4. סקר 'דעת קהל'. כל תלמיד מקבל לירו בכתב הנחה (בנוגע לעמדה או 'אמונה' של התלמידים בכיתה, כגון: כל התלמידים חושבים שאסור לוותר על ירושלים, רוב התלמידים בכיתה חושבים שהגולן חשוב לישראל, אם לא נוותר על הגולן - תהיה מלחמה) שאותה יצטרך לאשר או לבטל באמצעות סקר דעת קהל, דהיינו לברוק מה חושב כל תלמיד באותו נושא. משך הפעלה מוערך - 20-30 דקות.

הבסיס החשיבתי לדיון בשלום

'השלום מתחיל מבית' - אולי לא בכל הקשר אמירה זו נכונה, אולם אין ספק שישנן הרבה הקבלות בין המניעים לפריצה ולהתמדה של סכסוכים בין יחידים ובין קבוצות חברתיות באותה מדינה לבין סכסוכים בין מדינות. הדקע הפסיכולוגי - שיש לו חשיבות רבה גם בסכסוכים פוליטיים - בוודאי דומה במידה לא-מעטת בחוברת מאת יונה בר-אדון*, שדרכה מן הנאמר בסעיף זה מבוסס עליה, מצאנו ניסוח יפה לכך: אנו חושבים מה מעולל יריבנו לנו, אך איננו יודעים מה אנו מעוללים לוולת; אנו מכירים את הנאמר לנו, אך לא את מה שאנו אומרים; כל צד משוכנע שהצדק עימו, ואילו יריבו טועה, אנוכי, חסר היגיון ומרושע! כדי להתגבר על מחסומים בסיסיים אלה, העומדים על דרך פתרון סכסוכים, חשוב להכיר בעדיפות השכנוע וההסבר על פני הכפייה והאכיפה. כאשר ליריב או לבעל-המחלוקת איתנו ניתנת אפשרות בחירה בין חלופות, יש סיכוי שהוא ישנה את עמדותיו בכיוון של חיוב והתקרבות.

* עושים שלום - סיקבץ מערכי שיעור, הוצאת 'בני ברית' והיחידה לחינוך לדמוקרטיה ולדו-קיום, משרד החינוך והתרבות.

© כל הזכויות שמורות לאגף לחינוך מבוטרים, משרד החינוך והתרבות והספורט
הוצאה לאור: מחלקת הפרסומים
עיצוב: רויטל תורן
סדר ודפוס: פלט